

TANÚKIHALLGATÁSOK LÉVA ÉS BUJÁK VÁRAK 1665. ÉVI FELADÁSA IRÁNT.

E folyóirat múlt évi folyamában volt alkalmam közölni azt a tanúkihallgatást, melyet Wesselényi nádor Nógrád várának gyors capitulatioja miatt a vár kapitánya, Nadányi Miklós, ellen elrendelt.

A vallomásokból kiderült, hogy a várkapitány a gondjára bízott erősség megoltalmazása érdekében minden lehetőt megtett ugyan, azonban a vár falainak romladozottsága, az ostromszerek elégtelensége miatt törekvéseit siker nem koronázhatta. Siettette a bukást az őrség csekély száma s a páni félelem, mely a védők bátorságát és kitartását Érsekujvár elestének hírére megszibasztotta.

Érsekujvár capitulatioja valóban roppant leverő hatással nehezült az egész országra. A körülötte fekvő felsőmagyarországi várak egymás után nyitották meg kapukat a keresztyénség örökös ellenségének. S ugyanazok az okok, melyek Nógrádot feladásra kényszerítették, ismétlődtek Nyitra, Léva, Szécsény, Palánk, Buják, Komjáti, Galgócz stb. bukásánál.

Rosz néven se vehetjük, hogy e tömeges meghódolások halatára a nagy közönség véleményébe az árulás gyanúja férközött. E gyanú eloszlátása, a közvélemény megnyugtatása végett föltétlenül szükségesnek ítélte a nádor a vizsgálatok elrendelését, a bűnösök megbüntetését. Nem lehet tagadni, hogy több erkölcsi és fizikai bátorsággal, mélyebb hazafíú lelkesültséggel és eltökéltséggel meg lehetett volna akadályozni, vagy legalább késleltetni az ellenség diadaloktól mámoros előnyomulását; a baj azonban kevésbé a katonaságban rejlett. A folytonos szerencsétlenségek oka a várak elhanyagolt állapotában keresendő. Bármennyire sürgették

is a kapitányok a várak jókarba hozásához, kijavításához szükséges pénzegélyt, bármennyire kérve kérték az ostrom- és élelmiszerek szállítását, az őrség szaporítását: jóakarátú sajnálkozásokon és biztatásokon kívül egyebet nem nyerhettek. Érsekújvár bevehetetlen erősségnek tartatott, s míg az állott, a többi várakat sem igen féltették. Így történt aztán, hogy Érsekújvár bukása teljesen készületlenül találta a környékén emelkedő kisebb várakat.

Az alább közlendő két tanúvallatás egyike Buják várára vonatkozik; ebben a tanúk egyértelműleg bizonyítják, hogy a vár kapitánya kellő időben többször megsürgette a szükséges segédelmet. E vallomások erősítésére ide igtatom Eszterházy Miklós kapitánynak Wesselényi nádorhoz intézett könyörgő levelét:

Nagyságodnak mint kegyelmes Uramnak
alázatosan szolgálók.

Isten szerencsés és jó egészséges hosszú élettel hogy megáldja, szívből kívánom. Kegyelmes Uram Ujvárnak megvétélét és a töröknek benn való lételét (kit adjon Isten ne legyen igaz) hírelük; immár Palánk, Gyarmat oda vagyon, az egy Szécsény és azontúl Buják hogy vagyon éppen, de ha Szécsény is elkél láb alól, miként állhassa meg Buják kegyelmes Uram, holott abban élés nincsen, por, golyóbis és ahoz való öreg lövő szerszám is nincsen, kit, Isten bizonyosságom, sokszor izben solicitáltam, de csak semmi effectusa nem volt és hogy nem praestáltak, én oka nem vagyok; németem talán öt vagyon benn Bujákban, magyar lovas és gyalog is a ki vagyon igen kevés s azok is élhetetlenek, Isten tudja mint tengetik magokat.

Kihez képest alázatosan kénszerittetem Nagyságodat, mint kegyelmes Uramat megtalálnom és ez iránt bölcs opinióját vennem: megmerje e Buják várni az ellenséget, vagy penig felgyújtván kimenjenek belőle? mert bizony vicekapitányom kegyelmes Uram másképpen sem tarthatja őket benn, magok is megfogják s kézbe adják, ha ugyan való az, Ujvár oda vagyon, Szécsény sem állhatja meg, Buják annyival inkább, holott csak harmadnapra való élés sincsen benne. Kegyelmes választ várván Nagyságodtól. Éltesse Isten Nagyságodat sokáig kedves jó egészségben. Datum in

arce Zólyom, die 6. 8-bris 1663. Nagyságodnak alázatos szolgája Eszterhás Miklós m. k.

Kivül: Illustrissimo ac Excellentissimo Principi Domino Domino Francisco Wesseleny de Hadad, Perpetuo in Murany, Judici Cumanorum, Aurei velleris Equiti, Supremo Comiti Comitatum Geömör, Pest Pilis et Sold unitorum, Sacrae Cæsareæ Regiæque Majestatis Intimo Consiliario, Camerario et per Hungariam Locum tenenti etc. Domino Domino mihi gratiosissimo.¹⁾

Ilyen levele Eszterháznak e tárgyban bizonyosan nem első es nem utolsó s hasonló felszólításokat, kérelmeket bizonyosan a többi várak gondviselőitől is kapott, mind a nádor, mind a hadi tanács; hogy mily eredménnyel? a következmények sajnosan mutatják.

Lássuk most a tanúkihallgatásokat.

Az elsőt, melynek hivatalos kiadványa Tepliczén 1664 febr. 3-án kelt, Bartakovich Gáspár lévai alkapitány kérésére rendelte el a nádor és Soldos Miklós kir. táblai és kancelláriai hites jegyző 1664 január 28-án Trencsén városában foganatosította. A másik vizsgálatot Románfalvi Farkas György bujáki alkapitány kérésére ugyancsak Soldos végezte Zólyom városában 1664 febr. 1-én s hivatalosan 1664 febr. 2-án Teplicz kastélyban adatott ki a nádor által.

I.

DE EO UTRUM.

Primo. Tudják e a biznyságok s látták e, hogy miolta Ujvárat a török megszállotta azólta éjjel és nappal serény vigyázással volt a lévai vicekapitány Bartakovith Gáspár mellette levő vitézekkel a lévai végekhez?

Secundo. Tudják e, hogy lévai vicekapitány Bartakovith Gáspár uramra a török sok izben reá irván kérte tőle a várat mind

¹⁾ Eredeti az Orsz. Ltárban a Wesselényi család íratai közt.

praesidiummal együtt, mely leveleket a bizonyosságokkal mind közlött s mind penig a várat mind addig sem adták föl, valameddig a nagyvezér minden táborával alája menván, Lévát éppen környülvétette?

Tertio. Tudja e tanú, hogy mind az előtt s mind akkor sok ízben sokakat lövetett a várból a törökhöz azon vicekapitány és hogy a sűrű lövés miatt egy ágyú is elszakadozván három németet is elrontott?

Quarto. Tudja e, hogy a nagyvezér levelet küldvén a vicekapitányra, hitre kihivatta s kérvén a várat, a mikor bejött a táborból nem maga, hanem a benne levő vitézlő magyar és német rendből álló sereg egyenlő akaratjából adták föl a várat és hogy azon sereg akaratjából ment is ki a táborra ő kegyelme?

Quinto. Tudja e, hogy lévai vicekapitány uram mellett éppen csak a két lovashadnagy, két gyalog vajda, egy seregbíró és strásamester és várbeli porkoláb maradván a több lovas és gyalog rendből álló vitézlő nép mind éppen elállván rebéllált.

Sexto. Tudja-e, hogy Ujvár megvételetől fogva mindgyárt este későn kimenvén a főkapitány a végházból, még a legalább való szolgáját sem hagyta benn a végházban, hanem magával mind kivitte, csak magunk maradtunk, nem adván semmi instructiot sem a vitézlő rendnek, sem a tisztviselőknek?

Septimo. Tudja s hallotta e azt, hogy ha a nagyvezér a várat lövette volna, meg nem tarthatták volna csak kevés ideig is s azt is, ha tudják s hallották e, hogy a nagyvezér azt mondotta, hogy ha meg nem adja a várat lévai vicekapitány Barthakovith Gáspár, hozzálövet egyszer, vagy kétszer, azután semmi kegyelem nem leszen, hanem két esztendősz gyermekeken felül mind levágtatja a a népet s magát is; és hogy az is volt nagyobb oka, hogy vérök kiontásával s életök elfogyásával sem tarthatták volna meg a várat és apró gyermekeik, feleségeik a pogány fertelmes nemzetnek kezökbe estenek volna, a kik jövendőben az élő Istent és a mi idvezítőnket káromlották volna?

1. *Testis Petrus Gani*, nobilis Sacrae Cæsareae Regiæque Majestatis praesidii Levensis iudex bellicus et rationarius, ac Comitatus Barsiensis juratus assessor, annorum circiter 42, ea fide, qua Suætti obstrictus est fassus est tali modo: (Ő Felsége

lévai várában hadbíró és számvevő és Bars megye táblabírája, körülbelül 42 éves, az ő felsége iránti esküje alatt következőleg vallott) Quoad 1. Tudom, ugy is vagyok. Quoad 2. Tudom, hogy mind úgy van, a mint a deutruban van specificálva. Quoad 3. Per omnia úgy vallja, a mint a punctum sonal, addito, hogy meg nem adja a várat. Quoad 4. Tudom, hogy összegyűjtven az egész magyar és német officiereket, némelyek a német officierek közül nem javallották kimenetelét a kapitánynak, azt állítván okul, hogy a végháznak ártalmára és veszedelmére lenne kimenetele, mind az által megmondván ő kegyelme, hogy nem egyéb végre menne ki, hanem értsük mi szándéka volna a pogánynak ; azt állotta, hogy semmi tractába nem indul ott kinn a pogánynyal hírek nélkül ; azt értven az ellentartó officierek, azok is consentiáltak a kapitány kimenetelenek, olyan conditioval azért, hogy zálogul két fő török is bejőjjön, a mint be is küldetett a belső városba Kálnainé asszonyom házához egy fő jancsár aga és egy párkányi tisztviselő, a ki magyarul tudott. Így kiment a kapitány esztergomi Kara Ozman aga parolájára, magával vivén az ott való harminczadost Czató Mihályt, a német officierek is rendeltek melléjek a várbeli régi muskatérosok feldwebeljét, Joannes Baptista nevűt és azon companiának sereg deákját Melhas Gáspárt, a ki magyarul tudott, a másik companiából is egy officiert társával együtt ; ezekkel együtt kiment a kapitány Kara Ozmanhoz ; Kara Ozmán vitte Ali basához elsőben, az után a fővezérhez. Kapitány uram onnét megjövén, relatiót tett, mit mondott mind az Ali basa, mind a nagyvezér, a németek is hasonlóképen relatiót tettek a jelen levő magyar és német officiereknek, hogy vagy életet, vagy halált válasszanak ; a várat adja meg vicekapitány, mert ha csak egyet hagy is lövetni, két esztendősz gyermekem felül, mind éles szablyára hányatja őket. Ezt hallván és látván a pogánynak nagy erejét, a nagyvezérnek is személye szerint való jelenlétét, a várnak is erőtelen voltát, azt is megvizsgálván, hogy sehonnan semmi segítségünk nincsen, a melylyel sokszor biztattak, mind Komáromból Gróf Puhon (Puchaim) uram, mind Gróf Csákyiné asszonyom, Vighlest lévén Camer Gróf uram ő nagysága is, kibem úgy megfogytoktunk, nem lévén sehonnan semmi segítségünk, a kapitány bizonyos conditiokra feladta a várat kénytelenségből. «Quoad 5. Tudom azt, hogy a mint

a punctumban vagyon, három vagy négy katona és hajdú maradván az ő Felsége hívségében, ő kegyelmétől a többi mind elállott, ki elszökött, ki elállott, ki a külső városba menvén töröknek meghódolt. Quoad 6. Tudom, hogy úgy vagyon, mikor kiment a várból főkapitány uram ő nagysága, maradt volt még a hajdúságban, az is míg a vezér megszállotta a várat, mind elszökött, a várnak porkolábjja két kulcsárjával és két sáfárjával maradt meg. Quoad 7. per omnia punctum szerint vallja.

2. *Testis Georgius Szili*, nobilis S. C. R. Majestatis præsidii Levensis militum equestris ordinis ductor (ő felsége lovas vitézeinek hadnagya) annorum circiter 38, ea fide, qua Suættis obstrictus est fassus est in hunc modum. Quoad 1. Recognoscit secundum punctum. Quoad 2. Az is úgy vagyon hoc addito, hogy e fele irogatásokra a várat soha meg nem adja. Quoad 3. Tudom, hogy szüntelen, éjjel-nappal lövetett, egy ágyú is elszakadozott lövés miatt. Quoad 4. fatetur ut primus testis per omnia. Quoad 5. fatetur etiam ut præcedens testis. Quoad 6. illud etiam fatetur ut præcedens. Quoad 7. azt is úgy vallja, a mint a punctum sonal, addito ha huszezer ember lett volna is benn, annyi török erő ellen meg nem tarthatta volna.¹⁾

II.

DEUTRUM.

1. Tudja e bizonyság, hogy Buják nem oly hely, a kiben a török császár erejét megvárhatták volna?

2. Tudja e, hogy romladozott vár volt, ahöz eleven kút sem volt benne, és ágyú mennyi lehetett, azok is mire valók voltak?

3. Tudja e, hogy sokszor kívánt segítséget beléje fő kapitány uram ő nagysága, vicekapitány uram is Gróf Forgách Ádám generális uramtól ő nagyságától, Palatinus urunktól is instáltak annak promotiojáról; ő Nagysága recommendálta is ő Felségéhez, de semmit sem obtineálhattanak.

¹⁾ Eredeti fogalmazvány az Országos Levéltárban.

4. Tudja e, hogy Palánkot, Gyarmatot, Szécsént előbb égették fel és hagyták pusztán a végbeliek, úgy azután Szécsénhez képpest pusztán hagyták Bujákat is?

5. Tudja e mennyi iratos népe volt ő Felségének benne utoljára, hogy pusztán hagyták?

6. Tudja e, hány hajdún kívül és mennyien (hallván Ujvárnak elveszését) titkon, kapitány uram híre nélkül, váltottak maguknak a töröktől hódoló levelet?

7. Tudja e, hogy csak tizedmagával is, ha lett volna kivel, kész volt volna kapitány uram oltalmazni a helyet, reménkedett is a népnek, de semmiképpen nem akartak benne megmaradni fizetlenségek miatt is részint?

8. Tudja e, hogy titkon a hajdúk tanácsot tartottak és támadni akartak a tisztviselekre, mondván: ezekkel úgy kell bánunk, a mint Füleken egykor; megkötozzük őket és a bástyán kihányjuk, ha tartóztatnak bennünket a várban, avagy miként hallotta ezeket? vallja meg a bizonyosság.

1. *Testis Horváth Matheus*, praesidii Bujakiensis militum pedestris ordinis ductor (a bujáki gyalogság hadnagya), nobilis, annorum circiter 30. sub juramento fassus est Quoad 1. Ha ott akartunk volna mindnyájan veszni, megvárhattuk volna a török császár seregét. Quoad 2. Tudom azt, vallom is, hogy a mely eleven kút volt a várban, ember sem ihatott annak a vizéből, oly büdös volt; tudom azt is, hogy négy taraczk volt a várban, annak is csak az egyike volt jó, a három taraczk gyújtó lyukából a gyermekek is kiszedték kezökkel a puskaport, oly romlott állapottal voltak. Ötödik mozsár ágyú volt, de avval az ellenséghez nem löhetett az ember. Quoad 3. Hallottam, hogy egynéhány izben megkeresték Forgách Ádám uramat, a várba adjon munitiót, de mind ennyi kérésekre is csak husz muskatért, a mint tudom három tonna puskaport, ötven font ólmot küldött ő nagysága. Quoad 4. Vallok mindent a deutrum szerint, azon kívül Ujvárat is feladták már a töröknek, Nógrádot is hat nap lötték, Verebélyt felégették, hogy kijött a vitézlő rend Bujákból. Quoad 5. Tudom azt, hogy kijöttünk a várból, mindenestől alig voltunk harminczan fegyverfoghatók, tisztviselek szolgálival együtt, a német négy volt s egy gyermek. Quoad 6. Tudom azt, hogy a hajdúk váltottak török levelet maguk-

nak, de mennyien legyenek azok, nem tudom; tudom azt is, midőn kikérezdett a katona és hajdú a várból, oly erős hitre megesküdtette strásamester uram, hogy azon hitre török országba is vissza mentem volna, de ugyancsak kint maradt a katona, a hajdú is, többé vissza nem jött. Quoad 7. Hallottam, hogy mondotta vicekapitány, összehivatván a tisztviselőket, mondván: im a lovaimat kiküldöm, magam benn rekedek, oltalmazom a várat, de csak nem mentek reá az alatta való vitézlő rendek. Quoad 8. Tudom azt, hallottam is, hogy midőn a tisztviselők intették volna a vitézlő rendet a vár oltalmára, azt mondták, ők bizony benn nem maradnak s nem is oltalmazzák, nem is vesztek a várban magukat senkiért, utoljára is úgy leszen az ő dolguk, mint Füleken, midőn a kapitány nem akarta a várat megadni, a sereg reá támadván, ki akarták vetni a kapitányt a várból.

2. *Testis Michael Nagy*, praesidii Bujakiensis strasamester, nobilis annorum circiter 30. sub juramento, quo est obstrictus Suætti fassus est Quoad 1. Vallom azt, hogy nem várhattuk volna meg a török erőt, mivel sem munitiónk, sem emberünk nem volt annyi, sem élésünk, a kivel éltünk volna, a mellett oltalmaztuk volna a várat is. Quoad 2. Tudom azt, hogy mioltától fogvást laktam a várban, egyszer sem merték a vizet az eleven kutból, oly bűdös volt annak a vize. Quoad tormenta fatetur ut praecedens. Quoad 3. Tudom azt, hogy írt főgenerális uramnak mind a főkapitány, mind a vicekapitány munitio végett és egyéb fogyatkozások végett is, de többet nem küldtek, hanem husz muskatért, három tonna puskaport, ólmot egy mázsát, a mint hallottam, kanóczot két mázsáig valót, ezeket maguk is kérték főgenerális uramtól; ezen munitiók végett palatinus uramhoz is mentek, hogy Buják várába ő Felségétől szerezzen elegendő munitiót. Quoad 4. fatetur ut praecedens. Quoad 5. Tudom azt, négy német volt, egy gyermek, iratos hajdú, katona 26. Quoad 6. Tudom azt, az iratos hajdúk, katonák nagyobb része magára. cselédjére töröktől levelet váltott, ki is takarította ennek előtte cselédjét a mikor a várat pusztán hagytuk. Tudom azt is, midőn kieresztettem a vitézeket a várból, erős hitre megesküdtettem őket, hogy visszajönnek, de mégis nem jöttek. Quoad 7. Tudom azt, kétszer vagy háromszor is összegyűjtven vicekapitány a vitézlő népet, intett, hogy benn maradjanak, de

csak nem akartak, azt mondotta kapitány uram, ha csak tizen is megmaradtok velem, mégis megmaradok, akár csak hatan is, de semmi uttal nem akartak maradni, mivel élesek, munitiójok nem volt. Quoad 8. Hallottam azt, hogy német kopral azt mondotta nekem, tudjátok-e, hogy csak alig csilapítottam le kétszer is a vitézlő rendet, kik a tisztviselőkre akartak támadni.

3. *Testis Joannes Darabos* ex possessione Buják, annorum circiter 30 sub juramento fassus est. Quoad 1., 2., 3. nihil scit. Quoad 4. Tudja, hogy négy taraczk volt a várban, de az is nem arra való volt, hogy várat oltalmazna. Quoad 5 fatetur ut deutrum sonat. Quoad alia nihil scit.

4. *Testis Thomas Hegedüs*, praesidii Bujakiensis pedestris ordinis miles ex civitate veterozoliensi (bujáki gyalogos, Beszterczebányáról) annorum circiter 31 sub juramento fassus est. Quoad 1. Mondhatom azt hitem szerint, hogy nem várhattuk volna meg török császár erejét, ha szinte akartuk volna is, mert kevés munitiónk volt, emberünk is nem sok, alig voltunk harmincznál többen fegyverfoghatók mindenestől. Quoad 2. Láttam azt, hogy nem várat őrzeni való taraczkok voltak azok, nem is volt több négynél, azoknak gyújtó lyukából a gyermekek a puskaport is kivették, oly nagy lyukak voltak rajtok; ezeken kívül egy mozsárágyú is volt. A víz pedig nem arra való volt, hogy megihatta volna az ember, bűdösége miatt. Quoad 3 nihil scit. Quoad 4 vallja a szerint a mint a deutrum continentiaja sonal és miként Szécsént pusztán hagyták ahoz képest Bujákból is mindjárt kimentek, látván annak füstjet s lángját. Quoad 5. nihil scit, mivel nem volt akkor ottan. Quoad 6. Tudom azt bizonyosan, hogy Szabó István nevű tizedes, töröktől levelet váltott magára és cselédjére; Tatár Gergely is hasonlóképen ugyan bujáki tizedes levén, többet ezeken kívül nem tudok. Quoad 7 nihil scit. Quoad 8 etiam nihil scit, mivel harmad nappal az előtt jöttem ki Bujákból.¹⁾

Dr. ILLÉSY JÁNOS.

¹⁾ Eredeti fogalmazvány az országos levéltárban.